

2.4

Ekkehard Felder/Horst Schwinn/Katharina Jacob

Jezična norma i jezična kritika u europskoj perspektivi

Prijevod teksta: Iva Petrak i Jadranka Gvozdanović

Abstract. Polazeći od kritike germanističkih jezičnih normi, članak se na posve osobit način bavi socio-političkim implikacijama vezanim uz pitanja standardizacije jezika. Termin *Sprachnormenkritik* (kritika jezičnih normi) nema u engleskom, kao ni u francuskom, talijanskom ili hrvatskom jeziku svoj standardizirani terminološki ekvivalent. No usprkos tome, koncept kritike jezičnih normi, odnosno njezinih sastavnih dijelova, stoljećima je već tema rasprava kako u engleskom, tako i u francuskom, talijanskom i hrvatskom jeziku. Iz komparativne europske perspektive osobito je zanimljivo da se odnos jezičnih normi s jedne strane i socio-ekonomske moći, tj. političke sposobnosti s druge strane, ne dovodi u izravan međuodnos u svakom nacionalnom diskursu, no upravo taj odnos sačinjava centralni koncept kritike jezičnih normi u njemačkom jeziku. Osobito izražen je politički karakter kritike jezičnih normi u hrvatskom jeziku. Šezdesetih godina prošlog stoljeća jezična kritika u hrvatskom jeziku nije tek kritika i komentar već postojećih prilika, nego prije svega, progresivna kritika koja se može smatrati nagovještajem političkog pokreta za neovisnost Hrvatske.

Keywords

kritika jezičnih normi, norma, jezična procjena, deskriptivno, preskriptivno

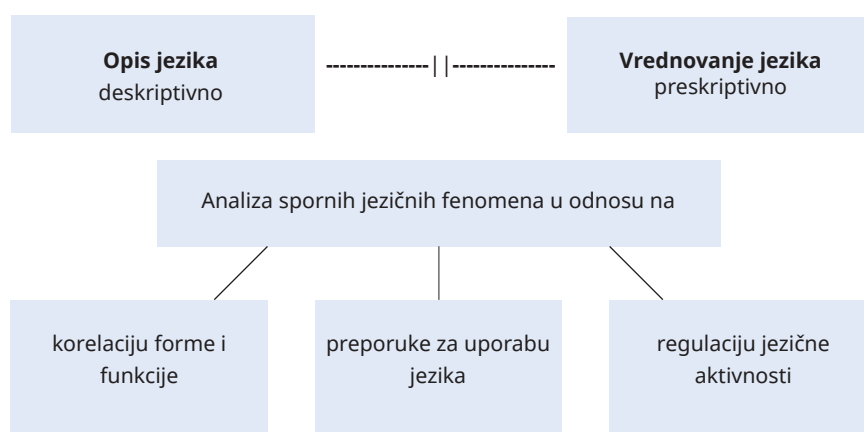
Normiranje jezika i njegove uporabe usko je povezano s kritikom jezika i jezične uporabe. U znanstvenim kao i u neznanstvenim raspravama, pitanja jezičnih normi uvijek idu ruku pod ruku s normativnim pitanjima. Centralni pojam takvih diskusija u njemačkom jeziku je termin *Sprachnormenkritik* koji u njemačkom ima status znanstvenog naziva, no obuhvaća i neznanstvenu razinu samog koncepta. Ovaj termin prvi put je spomenuo Peter von Polenz 1972. godine u tijekom germanističke rasprave o jezičnim normama s autorima rječnika *Wörterbuch des Unmenschen*. Nakon toga, termin je prihvaćen i od strane drugih autora koji su pojam dalje djelomično proširili. Koncept se ne odnosi samo na problematiku jezičnih normi ili pitanja jezične standardizacije općenito, već i na osobita pitanja komunikacijsko-sociološkog i jezično-sociološkog podrijetla, kao primjerice, kako određene jezične norme i njihova valjanost mogu na društvenoj i komunikacijskoj razini zajednički utjecati na jezičnu zajednicu

(socio-lingvistički aspekt) ili društvo (socio-politički aspekt). Centralno pitanje kritike jezičnih normi može se formulirati na sljedeći način: Koje jezične norme protagonisti nameću, a koje odbacuju, koji epistemološki, strukturalni i izvanlingvistički argumenti se pritom iznose te koji se socijalni, politički i ekonomski parametri uzimaju u obzir? Ukratko, riječ je o društveno-političkim posljedicama jezičnih normi i njihovim društvenim funkcijama. Polenz opisuje jezične norme kao 'sredstvo kontrole ljudi nad ljudima' (Polenz 1982: 85). S druge strane, pojedini sudionici diskusije ističu kako jezične norme sačinjavaju osnovnu komunikacije te su preduvjet za međusobno razumijevanje.

Termin *Sprachnormenkritik* (kritika jezičnih normi) nema u engleskom, kao ni u francuskom, talijanskom ili hrvatskom jeziku svoj standardizirani terminološki ekvivalent. No ipak, koncept kritike jezičnih normi, odnosno nekih njezinih sastavnih dijelova, stoljećima je već tema rasprava u engleskom jeziku (u posljednje vrijeme u SAD-u se susreću debate o političkoj korektnosti (*Political Corectness*), a u Velikoj Britaniji program jezične higijene (*verbal hygiene*)). Francuskom i talijanskom jeziku je ovaj koncept stran, no i ovdje postoji dugogodišnja tradicija debatanja o normama na raznim jezičnim razinama (primjerice *bon usage, questione della lingua*). Iz povijesne perspektive hrvatski jezik može se usporediti s francuskim ili talijanskim jezikom (i ovdje rasprava o jezičnim normama obuhvaća razne razine jezika; kao primjer može se navesti *Rječnik pet najuglednijih europskih jezika*). U bližoj prošlosti koncept kritike jezičnih normi u hrvatskom jeziku usporediv je s politički motiviranim konceptom jezičnih normi u engleskom ili njemačkom jeziku. Pritom se treba jasno razlikovati bogata tradicija rasprava na temu jezičnog normiranja, jezičnih promjena i standardizacije, koje postoje u svim jezicima, od diskursa o nametanju, implementaciji te socio-komunikacijskim i društvenim posljedicama jezičnih normi. U prvom se slučaju radi o jezičnim normama kao takvima, dok se u drugom slučaju naglasak stavlja na utjecaj jezičnih normi na ljude, tj. na pitanje kako jezične norme utječu na socijalni status, društveni položaj, hijerarhijsku strukturu, socijalnu pravednost, jednakost obrazovnih šansi itd. u jezičnim zajednicama te kojim je društvenim akterima u interesu nametnuti odeđene jezične norme.

Kritika jezičnih normi fokusira se na jezične norme raznih tipova te se njima bavi na gramatičkoj, semantičkoj i pragmatičkoj razini uzimajući u obzir njihov socijalni i društveno-politički kontekst. Iz tog se razloga jezične

norme opisuju i/ili vrednuju iz perspektive jezičnog sustava (*langue*) i funkcionalne perspektive (*parole*) i kreću se na skali između dva pola: opisa jezika i vrednovanja jezika.

Slika: Postepeni prijelaz od opisa jezika do vrednovanja jezika

Sukladno tome mogu se navesti sljedeće sličnosti. U svim navedenim jezicima postoje nacionalni i međujezični diskursi o opravdanosti jezičnih normi i njihovoj modifikaciji u kontekstu problematike raznolikosti govornog i pisanog jezika, o pitanjima jezičnog čistunstva pod krinkom odbacivanja jezičnih normi, kao i o institucijama i pojedincima koji su u poziciji određivati ih. Ipak, ne dovodi svaki diskurs jezične norme u neposrednu vezu sa socio-ekonomskom moći, ili točnije, političkom sposobnošću, niti ih smatra i raspravlja o njima kao o koreliranim fenomenima, no upravo taj odnos sačinjava centralni koncept kritike jezičnih normi u njemačkom jeziku. Tek se u hrvatskom jeziku već u začetku zaoštava međuodnos jezičnih i socio-ekonomskih tj. političkih pitanja jezičnog normiranja: šezdesetih godina prošlog stoljeća jezična kritika u hrvatskom jeziku nije tek kritika i komentar već postojećih prilika, nego prije svega, progresivna kritika koja se može smatrati nagovještajem političkog pokreta za neovisnost Hrvatske. Sve jezične debate povezuje epistemološko pitanje o tome utječu li određeni oblici izražavanja svjesno ili nesvjesno na naše razmišljanje i bazira li se 'ispravnost' naših misli na jezičnim fenomenima *sui generis*. Pritom se u obzir uzimaju i epistemološki argumenti za i protiv normiranja jezika iz perspektive socijalnih funkcija jezika kao sredstva komunikacije.

Na samom početku, tj. u središtu svega nalazi se sporno pitanje jezične uporabe koje se razmatra u okvirima strukture jezika te socio-pragmatičkim i društveno-političkim okvirima.

Jasno je da suvremeno društvo u osobitoj mjeri promišlja o regulaciji sustava. S obzirom na to da je i jezik sustav, jezično normiranje bi u ovom slučaju trebalo služiti kao sredstvo regulacije jezičnog sustava. Jezični sustav s jedne, i jezična uporaba s druge strane, povezani su spojnica-ma jezičnih normi te su poput sabirnog rezervoara u kojem su određene varijante u procesu jezične promjene klasificirane kao standardne, a druge kao nestandardne. Nadalje, postavlja se pitanje ima li ravnopravno sudjelovanje svih građana u društvenim događanjima (bez obzira na njihove obrazovne kvalifikacije) za svoj preduvjet jezik i njegovu široku dostupnost svima te u kojoj mjeri ova načela dolaze u konflikt s diferencijacijom i stratifikacijom modernog društva znanja kao *conditio sine qua non* njegovog razvoja.